

ILLUSTRATSIYA TARIXI VA TIPOGRAFIK ILLUSTRATSIYALAR

Majidova Gulhayo Abdirazzoq qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU o‘qituvchisi

Telefon:+998(90)0019600,

majidovagulhayo@navoiy-uni.uz

Erkinov Fazliddin Botir o‘g‘li

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU o‘qituvchisi

Telefon:+998(90)1200660,

erkinovfazliddin@navoiy-uni.uz

Annotatsiya: Maqolada noshirlik ta’lim yo‘nalishi talabalarining ijodkorligini rivojlantirish, ularda mustaqil fikrlashga asoslangan o‘quv-bilish faoliyatini faollashtirish orqali nashriyotda matn bilan ishlash va grafik dizayndan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish masalalari va illustratsiya tarixi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: noshirlik ishi, illustratsiya, tasvir, tipografiya, tipografik illustratsiya.

Hozirgi kunda noshirlik ishi yo‘nalishi mutaxassislarini tayyorlashda bir qator dolzarb vazifalar qo‘yilgan. Shu vazifalarni amalga oshirishda kompyuter grafikasi, dizaynga oid bilim va ko‘nikmalar doirasini kengaytirish bilan birga, o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida milliy, badiiy qahramonlarning vizual obrazini yaratish, bolalar uchun milliy tarixiy illustratsiyalarni chizish, milliy g‘ururni uyg‘otish va ma’naviy tarbiyaga qaratilgan multimedia mahsulotlarini yaratuvchi mutaxassislar tayyorlash, o‘zbek tilidagi axborot-resurs portallarini ham son jihatdan ko‘paytirish, ham sifatini yaxshilash ya’ni mazmunan boyitish muhim o‘rin tutadi.

Matnga vizual qo‘shilish vositasi sifatida illyustratsiya juda uzoq vaqt oldin paydo bo‘lgan. Hatto qadimgi Misrda ham ulamolar papiruslarga madhiyalar va afsunlar mazmunidan tashqari, matnning ravshanligi uchun tasvirlarni joylashtirgan.

Illyustratsiyalar, shuningdek, turli davrlardagi qo'lda yozilgan Yevropa kitoblarida (Antikdan O'rta asrlargacha) mavjud. O'sha davrdagi Sharq (Xitoy, Yaponiya, Fors) miniatyuralari kitobida ov mavzusi, jangovar sahnalar va kundalik sahnalar kabi ko'plab tasvirlar mavjud.

Tasvirchilar o'zlarining ijodiy g'oyalarini rasmda hayotga tatbiq etish uchun turli xil vositalarga ega. G'oyalarni amalga oshirish uchun illyustratsiyaning barcha turlari, uslublari va usullari mavjud.

Tasvirlarning asosiy turlariga quyidagilar kiradi:

- Old qism (Фронтиспис). Chap sahifada kitobning sarlavha sahifasi bilan shaklda joylashtirilgan. Asarning asosiy g'oyasini yoki muallifning portretini aks ettiradi.

- Ekran lavhasi. Bob yoki kitobning boshida joylashgan. Odatda ish qismining joylashishini tasvirlaydi.

- Strip. Butun sahifani egallaydi, ko'pincha bolalar kitoblarida qo'llaniladi.

- Ikki sahifali. Kitobning (ikki sahifasi) syujetining eng markaziy voqealarini ta'kidlash uchun ishlatiladi.

- Tugatish. Kitobning alohida qismi, bobini yoki butun asarni mantiqan yakunlaydi.

- Bosh harf. Sahifadagi matnning birinchi harfi rang-barang tarzda yaratilgan. U ko'pincha kitobning davri yoki janriga mos ravishda yoziladi.

Rasm uslubi quyidagi variantlarni o'z ichiga oladi:

Bolalar kitoblari uchun. Bosh qahramonlar tasvirlangan yorqin suratlar ertak yoki kulguli hikoya sahifalarining muhim qismini egallaydi.

- San'at asarlari uchun. Roman, hikoya va she'rlardagi obrazlar chuqur hissiy mazmuni bilan ajralib turadi.

- Ilmiy-ommabop va texnik adabiyotlar uchun. Bunday chizmalarga grafik ma'lumotlarning talablari qo'yiladi.

- Karikatura. (italyancha: caricare — „bo‘rttirish“) deb satirik yoki hajviy tasviriy san’atga aytiladi

- Komiks. Tasvirlarni ketma-ket almashtirib, kichik, qiziqarli voqeani tasvirlaydi.

Illyustratsiya (lot. illustratio — yoritish, ko‘rgazmali tasvirlash) — tasviriy san’atning adabiy asar (kitob, jurnal, gazeta) ning obrazli talqini bilan bog‘liq soha. Matnga qo‘shimcha tarzda uning mazmunini obrazli yoritishga, to‘ldirishga xizmat qiladi. Ilk qo‘lyozma kitoblar paydo bo‘lgan davrlarda yuzaga kelgan. Dastlab qo‘lyozmalar miniatyuralar bilan bezatilgan, kitob nashr etish va ksilografiyaning yuzaga kelishi illustratsiyada grafika yetakchi sohasiga aylantirdi. Xitoyda VI-VII asrlarda dastlabki ksilografiyaga oid illustratsiya, XVI asr oxirida rangli gravyura yuzaga kelgan. Yaponiyada kitob grafikasi XVII asr boshlarida paydo bo‘lgan, rivojlangan davri XVIII— XIX asr boshlariga to‘g‘ri keladi. Yevropada (XV asr) illustratsiya miniatyura san’ati bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, diniy, didaktik, keyinchalik insonparvarlik g‘oyalarni tarqatuvchi vositaga aylangan. XVI asr oxiriga kelib illustratsiya mustaqil kompozitsiyaga aylandi, alohida varaqqa ishlanib, matnga yopishtirilgan. XVII asrda illustratsiya bilan kitobning aloqasi mustahkamlandi, rang-barangligi ortdi, usul va uslublari kengaydi, turkum bezaklar yaratish qoidalari rivojlandi. XVIII—XIX asrlar chegarasida tasviriy vosita, kesmali grafyura va litografiya yuzaga keldi. XIX asr uchun tugallangan illustratsiya alohida varaqlardagi kompozitsiyalar hamda matndagi yengil chizgilarga xos bo‘ldi. XX asr ga kelib rassomlar bir adabiy matnga turlicha yondoshib, uni turlicha talqin eta boshladilar.

Tipografiya bu yozma tilni tushunarli, o‘qiladigan va namoyish etilganda jozibali qilish uchun tartibga solish san’ati va texnikasi. Turni tartibga solish shriftlarni, nuqta o‘lchamlarini, chiziq uzunligini, qator oralig‘ini (yetakchi) va harflar oralig‘ini (kuzatuv) tanlashni, shuningdek juft harflar orasidagi bo‘shliqni sozlashni o‘z ichiga oladi. Tipografiya atamasi jarayon tomonidan yaratilgan harflar, raqamlar, belgilarning uslubi, joylashuvi va ko‘rinishiga ham qo‘llaniladi. Tur dizayni bir-biri bilan chambarchas bog‘liq hunarmandchilik, ba’zan tipografiya uning bir qismi hisoblanadi.

Aksariyat tipograflar shriftlarni loyihalashtirmaydi va ba'zi turdagi dizaynerlar o'zlarini tipograf deb hisoblamaydi. Tipografiya, shuningdek, axborot aloqasi bilan bog'liq bo'lmagan bezak va dekorativ moslama sifatida ishlatilishi mumkin. Fikrni ifodalash uchun ramzlardan foydalanishni boshlagandan so'ng, yozish ixtiro qilingan.

Raqamli asrga qadar tipografiya ixtisoslashgan kasb edi. Raqamlashtirish ilgari bog'liq bo'lmagan dizaynerlar va oddiy foydalanuvchilarning yangi avlodlariga tipografiyani ochdi. Tipografiyani yaratish qobiliyati hamma joyda paydo bo'lganligi sababli, malakali ishchilar va mutaxassislarning avlodlari davomida ishlab chiqilgan prinsiplar va eng yaxshi amaliyotlarni qo'llash kamaydi.

Tipografik illyustratsiyalar jozibali grafik dizaynni yaratish uchun harflar, raqamlar, belgilarning uslubi va ko'rinishiga qarab sahifada turni tashkil qiladi.

Ilyustratsiyalar turli- xil kontekstlarda ishlatilishi mumkin. Masalan:

1) Kitob va jurnallarda: hikoya yoki maqolani tasavvur qilish o'quvchi tushunishi va jalb qilishi uchun muhimdir.

2) O'quv materiallarida: vizual tasvirlar o'quvchilarga murakkab mavzular yoki kontsepsiyani tushuntirish uchun ishlatilishi mumkin.

3) Reklama va marketing materiallarida: mahsulot yoki xizmatlarni ilgari surishda foydalanish mumkin.

4) Taqdimot va seminarlarda: vizual tasvirlar taqdim etilgan ma'lumotlarni qo'llab-quvvatlash, ishtirokchilar e'tiborini jalb qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Adobe Illustratorning eng kuchli tomonlaridan biri bu matn bilan ishlash, matnni formatlash va shriftlardan foydalanishdir. Raqamli shriftlarning rivojlanishining asosi aynan Adobe hisoblanadi. U yaratgan Adobe Type 1 shrift formati yuqori sifatda chop etish uchun standartga aylandi.

Foydalanilgan adaboyotlar ro'yxati

1. Adobe Illustrator. A Complete Course and Compendium of Features, Jason Hoppe 2020

2. Kompyuter grafikasi va dizayn. O‘.T. Xayitmatov, A.A.Sobirov, A.A.Akramov, SH.R. Djumaniyazov. Toshkent-“Iqtisodiyot”-2019.
3. Oliy ta’lim muassasalarida “Mediyaloyihalashtirish va grafik dizayn” fanini o‘qitishni takomillashtirish. “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliyanjurnali. 2022 yil 22-23 dekabr, 862-864-b. G.A.Majidova
4. Grafik dizaynda impatiya. “Oliy ta’limni raqamlashtirish sharoitida innovatsion o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash masalalari” Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida respublika miqyosidagi ilmiy-uslubiy konferensiya. 2023 yil, 2-3-fevral. G.A.Majidova
5. Noshirlik yo‘nalishi talabalarida ijodkorlikni rivojlantirish usullari. “PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION” mavzusidagi 6-sonli ko‘p tarmoqli ilmiy konferensiyasi. 2023 yil, 5-fevral. 53-55 b. G.A.Majidova